

RĂTIUNILE UNEI CERCETĂRI DIALECTALE: SOVEJA, CAȘIN, BORȘANI-COȚOFĂNEȘTI – ENCLAVE DE GRAI MUNTENESC ÎN SUD-VESTUL MOLDOVEI

DOINA HREAPCĂ*

„Cerule înstelat de deasupra mea
și legea morală din mine”
(Imm. Kant).

0.1. Ca introducere, menționăm faptul că, pentru volumul de față din „Anuarul de lingvistică și istorie literară” dedicat, la împlinirea a 80 de ani, profesorului, devenit colegul Stelian Dumistrăcel, am reluat câteva idei și, de asemenea, revizuite/rezumat, câteva secvențe din teza noastră de doctorat, nepublicată integral, *Enclave lingvistice muntenesti în sudul Moldovei*, susținută la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” în iunie 1999. Demersul de față se explică, mai întâi, și prin împrejurări la care ne referim în continuare.

0.2. Am făcut parte din echipa de dialectologi condusă de omagiat, cel care, în perioada studiilor universitare, ne-a ținut cursul de dialectologie română, participând, apoi, ca cercetător științific la fostul Centru de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Filialei Iași a Academiei Române, la majoritatea anchetelor desfășurate, între anii 1967 și 1971, în zona sudică a rețelei de puncte pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, anchetată de Stelian Dumistrăcel, ceea ce înseamnă 48 de localități din județele Vrancea, Galați, sudul județelor Bacău și Vaslui.

1. Preliminarii

1.1. Din rețeaua de puncte prezentată fac parte și localitățile Soveja (jud. Vrancea; pct. de anchetă 669 pe hățile atlasului citat), Cașin și Borșani-Coțofănești (jud. Bacău; pct. de anchetă 664, respectiv 657), ale căror graiuri au

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

constituit obiectul cercetărilor ce s-au desfășurat în aceste așezări, care constituie enclave muntenești în sud-vestul Moldovei. Orientarea și documentarea în ceea ce privește zona respectivă a constat, în primul rând, în studierea și prelucrarea datelor rezultate din anchetele cu *Chestionarul* NALR (răspunsurile la 2543 de întrebări din chestionarul general și din chestionarele speciale), destinate publicării volumelor din NALR. *Moldova și Bucovina*. În al doilea rând, este vorba de verificarea/ascultarea ansamblului înregistrărilor pe bandă de magnetofon a etno- și sociotextelor (înregistrări la care am participat) din localitățile respective, reprezentând aproximativ 250 de texte, fiecare cu o durată alternând între 15 și 40 de minute, de la un total de 57 de subiecți.

1.2. Pentru publicare, am selectat texte performante referențial și dialectal, operație în urma căreia, pentru cele trei localități, am transcris un număr de 34 de texte (limitele au fost editoriale), de la un număr de 25 de subiecți (9 – 9 – 7), publicate, alături de cele din alte 17 puncte de anchetă, în NALR. *Mold.–Bucov.* TEXTE: 209–225; 148–157; 69–80 (am consemnat paginile în funcție de ordinea prezentării celor trei localități la care ne referim), grupări de texte de tipul „tematice” și „libere”, precedate de caracterizări ale subiecților, după fișele fonogramice alcătuite ca material de protocol al anchetelor (*ibidem*: LXIV–LXVI; LVI–LVIII; XLVII–XLIX). Pe de altă parte, amintim că informații cu privire la anchetele și subiecții din fiecare dintre aceste trei localități sunt prezentate în NALR. *Mold.–Bucov.* DATE: 404–406 (pentru Soveja), 393–395 (pentru Cașin), 379–380 (pentru Borșani-Coțofănești), dar în special în Dumistrăcel *et al.* 1997, capitolul 3. *Jurnal de anchetă*, redactat de coordonatorul proiectului, pe secțiunile, succesive, 3.1. „Cadrul general al anchetei” și 3.2. „Relațiile cu subiecții și caracterizarea acestora”, după cum urmează: Soveja, p. 261 și p. 311–312; Cașin, p. 263 și 314–315; Borșani-Coțofănești, p. 281 și 331–333.

1.3. Imaginea de ansamblu a anchetelor este întregită și de publicarea, în NALR. *Mold.–Bucov.* TEXTE: 273–322, în secțiunea „Ilustrații”, printre alte fotografii, și a celor ale „informatorilor principali”, în unele cazuri împreună cu rude, respectiv cu intelectuali din sat care ne-au asigurat buna desfășurare a investigației. Cel mai important aspect din acest punct de vedere este, din perspectiva de studiu „cuvinte și lucruri”, publicarea, din toate cele trei localități, a diverse fotografii privind cadrul general al habitatului rural (case vechi, mori de apă, fântâni, un anumit tip de *dulap* numit *scrânciob*), obiecte de interes aparte din gospodăria țărănească (leagăne, căruță amenajată cu butoaie pentru transportat apă etc.), cânepa și țesutul (stative, melițe, piepteni pentru cânepă, „sucale”, urzitori, raghile, „alergătoare”) și, de asemenea, imagini prezentând portul „bătrânesc”.

1.4. În afara bazei proprii de date, am apelat, constant, în primul rând, și la textele (ce nu sunt numai folclorice) publicate de I. Diaconu (1969–1989), de un interes aparte pentru sudul Moldovei.

1.5. Ne-am referit la toate aceste aspecte pentru susținerea ideii de cunoaștere aprofundată și în urma coroborării cu rezultatele anchetelor cu *Chestionarul NALR* pentru întreg sudul Moldovei a trăsăturilor lingvistice specifice graiurilor din cele trei enclave muntenești. Pe de altă parte, pentru tratarea temei, anterior și pe parcurs, am abordat probleme de teorie și de metodologie ale anchetei pentru înregistrarea textelor dialectale (Hreapcă 1975: *passim*) și am studiat aspecte lingvistice specifice zonei reprezentând sudul Moldovei (Hreapcă 1976: *passim*; Hreapcă 1983–1984: *passim*), având satisfacția confirmării ulterioare a concluziilor problematicii tratate, prin studii privitoare la ipoteza existenței unui vechi „dialect carpatic de sud-est” (Hreapcă 2002–2003: *passim*), respectiv la presupusul „nomadism” al românilor, studiind ariile „binare” și de tip „coridor”, datorate transumanței, de pe hărțile atlaselor lingvistice românești, în care graiurile din enclavale respective sunt reprezentate (Dumistrăcel, Hreapcă 2007: *passim*).

2. Provocarea și abordări anterioare ale temei

2.1. Realități demografice și lingvistice muntenești pentru localități din sud-vestul Moldovei au fost semnalate la început incidental, apoi cu titlu de curiozități demografice, pentru ca, în sfârșit, acestea să facă și obiectul unor abordări lingvistice, deși cu obiective limitate. Ne-am referit, în primul rând, la observații, surprinzătoare în ceea ce privește sonoritățile graiului, care se găsesc în textul *Soveja* al lui Alecu Russo, aflat în 1846 în surghiun la mănăstirea din localitate (un reper cronologic datorită căruia ne-am ocupat, mai întâi, în mod curent, de graiurile sovejene), continuând cu trimiteri la studii lingvistice propriu-zise. În ceea ce privește cercetările propriu-zise, am avut în vedere însemnări și comentarii ale preotului Ioan Răuțescu (1937), din monografia *Dragoslavele...*, și, mai apoi, exegeze și documente privind perspectiva, cadrul migrațiilor și al colonizărilor pastorale, cu preocupări de geografie economică și demografie (Iorga 1905; Sava 1929; Mehedinți 1946; Meteș 1977; Conea 1993), sau cu privire directă la economia pastorală (Veress 1927; Popp 1933; Dunăre 1972; Constantinescu-Mircești 1976).

2.2. Iată observațiile lui Alecu Russo ținând de ceea ce putem numi „descoperirea”, parțială, în sensul că se referă numai la Soveja, a enclavelor etnolingvistice muntenești din sud-vestul Moldovei, în împrejurările la care ne-am referit anterior:

„Am petrecut dimineața ascultând cântecele oltenești ale lăutarilor din sat [...]. Iată programa concertului: variații pe fluier, improvizate de un concertant al locului... E un mândru voinic din acel soi de oameni ce se numesc mocani, adică oameni de la munte și care par a face oarecare deosebire între neamul lor și al oamenilor de la câmp. Graiul lui, *ce nu e moldovenesc, nu-i nici munteneș, ci e apăsător și se aduce ca al ardelenilor*. El cântă tot felul de cântece, și *moldovenesci* și

mocănești și ardelenști, și în sfârșit știe a o întoarce și pe struna acelei poeme așa de simplă și nevinovată, așa de dulce și plină de dor și duioșie, ce se cheamă doina!” (Russo 1908: 296, *Jurnal*, sub data de 9 martie; evidențierea prin italice ne aparține). Traducerea, din limba franceză (*Sauvégea*), a fost publicată prima dată de Al. Odobescu, în „Revista română”, 1863.

Să reținem o vădită încercătură a scriitorului, care, împotriva propriilor așteptări, nu recunoaște în vorbirea localnicilor trăsături ale „graiului moldovenesc”, dar nici ale celui „muntenesc”, însă îi atrăseseră atenția cântecele numite „oltenesti” ale lăutarilor din sat, pentru ca apoi să distingă nu doar cântece „moldovenesti”, ci și unele cu specific „mocănesc”, dar, în graiul „apăsat” al localnicilor, înclină să perceapă asemănări cu sonorități ale vorbirii ardelenilor! După cum vom vedea în continuare, toate referirile dialectale ce se găsesc în textul lui Russo descriu, empiric, profilul lingvistic al enclavelor „muntenesti” din sud-vestul Moldovei. Vom constata însă că nu este vorba de simple interferențe, „de contact”, ale graiurilor din zone (numai pricipial) învecinate, aparținând la trei mari subdiviziuni ale dacromânei; unei asemenea proiecții i se opun înseși realitățile geografice locale, în principal izolarea teritorială, ca și posibilitățile reduse de comunicare de tip „radial”, așa cum se prezintă lucrurile mai ales în zone de câmpie.

2.3. După o primă lucrare de colaborare, I. Răuțescu, ocupându-se de zona de baștină a emigranților, tratează și problema migrației și stabilirii unor *dragosloveni și rucăreni* în sud-vestul Moldovei (Răuțescu 1937; de altfel, și astăzi cele două mari părți ale comunei Soveja se numesc *Dragosloveni și Rucăreni*; cf. NALR. *Mold.–Bucov.* DATE: 405). Coroborate cu informații din documente istorice, din studii asupra păstoritului și economiei agrare și din alte surse, la care ne-am referit anterior, pe baza reconstituirilor respective, devine o certitudine faptul că locuitori *musceleni*, printre care și cei din Rucăr și Dragoslave, au migrat, ca păstori, trecând prin sudul Transilvaniei, spre sud-vestul Moldovei, cu posibilitatea stabilirii a două momente ale deplasărilor masive: începutul secolului al XVII-lea și începutul celui următor. Mișcarea demografică respectivă este departe de a se datora exclusiv sau preponderent cauzelor economice, deși la 1601 locuitorii zonei fuseseră „rumâniți” (formularea „persecuțiile boierești” drept cauză va fi preluată, de la Răuțescu 1937 sau I. Diaconu 1930, și de Boris Cazacu 1963: 32). Țara Bârsei a reprezentat numai o „haltă” importantă pe traseul indicat; muscelenii stabiliți temporar aici și-au continuat, spre est, „drumul oilor”, spre bălțile Prutului și ale Dunării, de acum pendulatoriu, în asociere cu localnici, fapt menționat de geograful Simion Mehedinți, originar din Soveja (Mehedinți 1946). În secolul al XVIII-lea, în documentele economice din Moldova, cei stabiliți în ținuturile Putna și Bacău sunt menționați sub numele de *bârsani*. Treptat, în secolul al XIX-lea, odată cu dezvoltarea agriculturii de orientare comercială și restrângerea păstoritului transhumant, începe să se schimbe și profilul ocupațional al imigranților. De altfel, asimilați administrativ și economic, chiar în 1864, dar mai ales în 1921, aceștia au fost împroprietăriți în zona Panciu – Marășești, unde

înainte lucrau „în dijmă”, printre urmări fiind și contacte sporite cu vorbitorii unor graiuri moldovenești de sud.

2.4. Graiurile din enclavele muntenești din sud-vestul Moldovei nu au fost anterior studiate în sine și, de fapt, nu au fost trase concluzii viabile privind aspectul lor fonetic, morfologic și lexical. Putem vorbi doar de semnalări, în cadrul unor abordări de orientare areologică. Astfel, în 1941, Iorgu Iordan remarcă, în profilul lingvistic al zonei Putna, individualitatea vorbirii celor din Soveja, semnalând însă aici și fonetisme moldovenești (cf. Iordan 1968²). Preocupat de realitatea istorică și demografică, G. Ivănescu se referă la această zonă ca la una ce prezintă „graiuri imigrate”, din perspectiva diacronică a unui (vechi) dialect ce poate fi numit „carpatic de sud-est” (Ivănescu 1980). Explicații de prim impact asupra specificului graiurilor din sud-vestul Moldovei din enclavele studiate ca datorându-se fenomenului transumanței a formulat, anterior, Stelian Dumistrăcel (1980), iar caracterizări sintetice în același sens apar în tipul de texte analizând rezultatele anchetelor pentru NALR. *Mold.–Bucov.* citate în §1.2.

Precizăm faptul că dependența acestui text de teza de doctorat amintită în introducere (§0.1) și de rezumatul acesteia ne-a condus spre afirmații din prezentări rezumative cum sunt cele anterioare, aspect de care ține și simplificarea trimerilor.

3. Poziția graiurilor din enclavele muntenești din sud-vestul Moldovei după evaluări privind structura dialectală a dacoromânei

3.1. Pentru aprecierea specificului graiurilor ce fac obiectul prezentării de față, una de „reabilitare” sui-generis, în afara studiilor menționate imediat anterior (§2.4), ne-am adresat și altor cercetări care s-au ocupat de situația lingvistică a sudului Moldovei, constatând că, de fapt, interesul a diferiți lingviști s-a îndreptat asupra problemei așa-numitelor „graiuri de tranziție” sau „graiuri mixte”. Aceasta după ce, mai întâi, Emil Petrovici și Ionel Stan (1958) sondau, pe baza „graiului tecucean”, doar posibilitatea stabilirii sistemelor fonologice regionale din perspectiva repartizării dialectale a graiurilor dacoromâne. Mai întâi, trebuie amintit faptul că, studiind așa-numita „dinamică a limitelor dialectale”, B. Cazacu, atunci când înregistrează, în graiul din Soveja, un fonetism considerat „moldovenesc” (pronunțiile *câne*, *mâne*, *mâni* /pl./, *pâne*), îl pune pe seama faptului că locuitorii din această zonă, socotită ca fiind de traziție, l-ar fi împrumutat de la moldovenii cu care au venit în contact, deși autorul nu ignoră istoricul localității și recunoaște în Soveja o „enclavă” de colonizare muntenească (Cazacu 1963: 30, 32). Referiri generale la graiurile sudice moldovenești ca reprezentând o (posibilă) zonă de tranziție, dar irelevante în ceea ce privește graiurile din „enclavele muntenești”, se găsesc în studii semnate de Galina Ghiculete (1969), într-o largă comparație a graiurilor sudice cu cele din nordul Moldovei, pentru primele făcându-se observația că s-ar „învecina” și s-ar

„întrepătrunde” cu cele muntenești, sau de Marin Petrișor (1962), care, având ca obiect de studiu un grai „mixt” din nord-vestul Olteniei, consideră, pasager, că „vorbirea” din nord-estul Munteniei și din sudul Moldovei ar îndreptăți identificarea aici a unui „grai de tranziție”.

3.2. Față de viziunea de includere nediferențiată a graiurilor din enclavile muntenești din nord-vestul Moldovei în peisajul lingvistic general al subdialectului moldovenesc de sud, constatăm și o altă opțiune. Ne referim la Grigore Rusu (1961), care, ocupându-se de poziția „graiului vrâncean” în cadrul dacoromânei, se consideră îndreptățit să nu ia în considerare „cazurile izolate”, reprezentând „localități de infiltrare demografică”. Pe baza unor anchete proprii în nord-estul Munteniei, Paul Lăzărescu (1975), dezvoltând teze ale lui Iorgu Iordan, analizează ariile lexicale ale zonei și constată că izoglosele unor trăsături lingvistice de tip „moldovenesc” se întind mult spre nord-estul Munteniei, într-o arie ce depășește reprezentările anterioare. Și pe această bază, apare ca mai mult decât forțată plasarea Sovejei și a celor două localități din județul Bacău într-o zonă de tranziție între subdialectele moldovenesc și muntenească. Poziția contrară, exprimată prin unele din punctele de vedere prezentate anterior (cf. §3.1) s-ar părea că suferă de o viziune, să-i zicem, „globalizatoare”, indusă de proiecția cartografiei lingvistice: după hărți, de diferite formate, datorită aparentei apropiieri/vecinătăți geografice, contactele lingvistice par posibilități atrăgătoare.

3.3. Ca exemplu al distorsionării flagrante a realității lingvistice din cauza viziunii incriminate imediat anterior putem cita explicarea de către B. Cazacu (1963: 30, 32) a prezenței, în graiul din Soveja, a fonetismelor de tip *pâne – câne* ca rezultat al contactelor foștilor coloniști musceleni cu vorbitori ai graiurilor din sudul Moldovei. Or, anterior, Iorgu Iordan, având în vedere atestarea la I. Diaconu a fonetismului *câni* într-o variantă a *Mioriței*, presupunea că „atunci când rucărenii și dragoslovenii și-au părăsit locurile de baștină, spre a se stabili în Vrancea, epenteza lui *i* nu se produsese încă prin Muscel și regiunile învecinate” (cf. Iordan 1968: 242). O ipoteză confirmată nu doar de faptul că pronunția *câne* fusese înregistrată în zona lingvistică muscelească și de Weigand (1902a: 255), ci și de păstrarea acesteia până astăzi: vezi înregistrarea recentă a acesteia, pentru aceeași zonă, și în [ALRR. *Mt.–Db.*] TEXTE: 59, 61. Paralel, în Weigand 1902b: 159, aceeași pronunție apare pentru Soveja și pentru Borșani-Coțofănești, ceea ce exclude explicarea ca reflex local al influenței graiurilor moldovenești.

4. Fonetismele caracteristice pentru graiurile din enclavile muntenești din sud-vestul Moldovei

4.0. Studiul propriu-zis al graiurilor din enclavile muntenești din sud-vestul Moldovei este consacrat foneticii acestora, cu referire la primele opt decenii ale secolului al XX-lea (având în vedere perioada-limită în care s-au încheiat anchetele

pentru NALR. *Mold.–Bucov.* pentru această zonă) și abordează două aspecte pe care le-am considerat cele mai importante: evoluția propriu-zisă a acestor graiuri și caracterizarea procesului respectiv din perspectiva geografiei lingvistice.

4.1. În ceea ce privește cercetarea comparativă a trăsăturilor fonetice specifice ale graiurilor din zona musceleană (ca arie inițială) și ale graiurilor „imigrate” avem în vedere două etape:

a) începutul secolului al XX-lea, pe baza anchetei lui Gustav Weigand pentru *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, ale cărei rezultate au apărut în studiile consacrate „dialectelor” din „Valahia Mare” (Weigand 1902a), respectiv din Moldova și Dobrogea (Weigand 1902b), cu informații pentru Rucăr (–Muscel) și pentru Soveja și Borșani-Coțofănești (din sud-vestul Moldovei). Se adaugă date extrase din textele apărute în culegerea *Graiul nostru* (Candrea *et al.* 1906), pentru localitățile Cândești, Albești, Berevoiești, Cetățenii din Vale (aparținând fostului județ Muscel), respectiv pentru Soveja și Bâlca-Coțofănești (din sud-vestul Moldovei);

b) deceniile al șaptelea și al optulea, pe baza anchetelor cu *Chestionarul* NALR și pentru înregistrarea de texte dialectale în localitatea Rucăr, date ce se plasează constant în peisajul dialectal muscelean prin referirea la răspunsuri de pe hărțile atlasului regional al Munteniei și Dobrogei (ALRR. *Mt.-Db.*) și la textele ([ALRR. *Mt.-Db.*] TEXTE) din localitățile învecinate Rucărului (Nucșoara și Arefu în primul rând) și, paralel, în punctele de anchetă, din rețeaua NALR. *Mold.–Bucov.*, Soveja, Cașin și Borșani-Coțofănești, raportate frecvent la alte localități din sud-vestul Moldovei (de exemplu, la pct. 670, Hârja, din sudul județului Bacău, o altă așezare de „coloniști”), cu interes special pentru graiurile din Vrancea. Așa cum am amintit, baza documentară corespunzând anchetelor pentru NALR. *Mold.–Bucov.* este completată prin luarea în considerație a datelor extrase din culegerile publicate de folcloristul și etnograful Ion Diaconu (unele texte apropiate cronologic și comparabile metodologic cu înregistrările de texte pentru NALR). Un termen de referință privind relația demografică Țara Bârsei – Brețcu îl constituie hărțile lingvistice ale ALRR. *Trans.*, iar cadrul general al evaluării răspândirii teritoriale a faptelor fonetice analizate îl reprezintă, evident, hărțile din *Atlasul lingvistic român* I și II, care, din punct de vedere cronologic, asigură posibilitatea aprecierii fenomenului de continuitate (anchetele s-au desfășurat în perioada 1929–1938).

4.2. Dat fiind obiectivul lucrării, acela de a analiza evoluția graiurilor „imigrate” din sud-vestul Moldovei urmărind „conservatorismul” lingvistic și, paralel, tendințele „inovatoare”, de adoptare a unor trăsături fonetice de tip „moldovenesc”, ca urmare a contactelor coloniștilor cu locuitori din sudul Moldovei, s-a pus problema precizării situației, din punct de vedere dialectal, a zonei de colonizare. Manifestând rezerve față de caracterizarea graiurilor din sudul Moldovei ca fiind deosebite de cele „centrale” și „de nord” și prin „infiltrarea” unor trăsături muntenești de dată recentă (Iorgu Iordan), am luat în considerare ipoteza (ce se poate dovedi o realitate) a existenței unor graiuri moldovenești „arhaice” de sud,

diferențiate de cele de la nord de izofonele h'/y ($< f/v$ urmate de vocale palatale), așadar din perspectivă diacronică.

Prin prisma observațiilor generale și a sugestiilor formulate de G. Ivănescu privind o mai veche comunitate dialectală de tip „arhaic” dintre graiurile muntenești nordice, subcarpatice, cele din sudul Transilvaniei și cele moldovenești de sud-vest, am analizat „mediul” lingvistic (moldovenesc „formal”, adică numai din punct de vedere geografic și politico-administrativ) în care s-au așezat coloniștii musceleni și bârsani, ținând seama de posibilitatea referirii la o altă structură dialectală decât cea pe care o prezintă astăzi dacoromâna (cu urme păstrate până astăzi). Pe baza unor trăsături fonetice comune graiurilor din zona carpatică a Țării Românești, din sudul și mai ales din sud-estul Transilvaniei și din sudul (în special sud-vestul) Moldovei, am propus raportarea la un „dialect carpatic de sud-est”, acoperind în trecut (în faza românei comune) arealul mai sus delimitat.

4.3. În aceste condiții, de la așezarea lor în sud-vestul Moldovei (începând cu primele două decenii ale secolului al XVII-lea) și chiar până la începutul secolului al XX-lea (Răuțescu 1937), se poate afirma că vorbitorii graiurilor muscelene (și transilvănene sudice) nu s-au confruntat cu un alt tip dialectal decât cel din zona de proveniență în ceea ce privește numeroase fonetisme. Pe baza circulației teritoriale în zone întinse din Transilvania de sud, din nordul Munteniei și din sud-vestul (dar și într-o arie mai largă din sudul) Moldovei, se dovedesc ca irelevante, din optica confruntării cu aria lingvistică de colonizare, următoarele fapte fonetice:

- prezența formelor verbale „iotalizate” de tipul *țiu* (*ții*);
- păstrarea vocalei *-u* (final);
- păstrarea africatelor alveolo-palatale *ç* și *ğ*;
- păstrarea fricativei palato-alveolare sonore *j* ($< j$ latinesc) urmată de vocalele accentuate *o* și *u*, în *joc*, *jug*);
- prezența formei primare a palatalizării labiodentalelor *f* și *v* + *i* ca *h'* și *y*.

La acestea pot fi adăugate și unele trăsături morfologice cum sunt formele *a* – *au* ale auxiliarului la persoana a treia singular și plural ale perfectului compus, formele „reduplicate” de imperfect *dedeam*, *steteam* etc.

Astfel, deoarece trăsăturile lingvistice enumerate caracterizează și arii semnificative din sudul Moldovei chiar astăzi (iar în trecut ele trebuie să fi fost și mai întinse, dacă nu compacte), prezența lor în graiurile „imigrate” din sud-vestul Moldovei nu poate avea statutul unor elemente „diagnostice” de conservatorism, dat fiind așadar faptul că, mai ales într-o epocă mai veche, nu au existat aici condiții de confruntare propriu-zisă a unor varietăți dialectale deosebite.

4.4. În urma operației de delimitare, am selectat elementele *r e l e v a n t e* pentru conservatorism, care se grupează în două categorii: A. fonetisme muntenești

și B. fonetisme transilvănene, secțiuni după care ne vom referi, în treacăt, la trăsături fonetice de tip „moldovenesc”.

A. Trăsăturile *muntenești* relevante în ceea ce privește vocalismul sunt: păstrarea diftongului (final) *-eă*, în cuvinte și forme cum sunt *stea*, *andrea*, *rea*, *mergea*, *acolea*, *prea*, (al) *doilea* etc. și păstrarea diftongului *îă*, în forme de participiu de tipul *tăiat*, *încuiat*, *muiat*, în forme de imperfect de tipul *muiam*, în forme de imperativ de tipul *ia!* sau în substantivul *băiat*. În ceea ce privește consonantismul, am analizat păstrarea formelor (etimologice) fără propagarea oclusivei dentale (nazale) în *g'enuk'*, *mănu'k'* (cf. *rănu'k'*); prezența fricativelor palato-alveolare muiate *ș'* și *j'*, cu implicații morfologice de neutralizare a opoziției de sg.-pl.; pronunțarea dură a oclusivelor *d* și *p*, în prepozițiile *dă*, *pă* și compusele lor; sonorizarea fricativelor și a oclusivelor în grupuri cu sonante (de tipul *znop*, *Covazna*, (a) *plezni*; *bazma*; *k'erzîcî*; *mojneag*, *fejnic*, *cojniță*; *jmecher*; *buvnă*; *lambă*; *budnar*; *padlagele*; *gîdlej* etc.); absența fricativei laringale *h* (*oț*; cf. și *h* protetic în *huimă*, *huliu* etc.). De remarcat că majoritatea acestor fonetisme se regăsesc și în graiurile transilvănene sudice, considerate ca aparținând „subdialectului” muntenesesc.

B. Trăsăturile *transilvănene* relevante privind vocalismul sunt reprezentate de apariția finalei *-(î)e*, prezența diftongilor cu elemente egale (*êa*, *îa*, *îe*, *ûa*, *ûo*), reducerea finalei de genitiv (-dativ) *-luî* la *-li* (în *capuli*, *ochiuli*, *obrazuli* etc.), sincoparea vocalică în participii de tipul *vint*, *văst*, iar, în ceea ce privește consonantismul, de prezența oclusivelor dentale muiate */t'/*, */d'/*, */n'/*.

Pe de altă parte, fonetismele *moldovenești* relevante privind „integrarea” graiurilor imigrate în peisajul dialectal al zonei lingvistice de „adopte” sunt reprezentate de prezența vocalei *ă* în cuvintele *călcăi*, *întăi*, *căpătăi* și îndeosebi de închiderea vocalelor finale *-e* și *-ă* la *-i*, respectiv *-â/-î* (fenomen analizat și în ceea ce privește o serie de fonetisme corelative).

4.5. Bilanțul evidențiază predominarea autoritară a conservatorismului fonetic al graiurilor „imigrate” (situație constatată curent în evoluția „insulelor” lingvistice), favorizat, mai întâi, de vechiul statut dialectal al sudului Moldovei și, în al doilea rând, de situația de „enclave” demografice ale zonei în care s-au vorbit graiurile „imigrate” până spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

5. Efectele lingvistice ale transhumanței

Perspectiva efectelor lingvistice ale transhumanței în ceea ce privește statutul enclavelor muntenești din sud-vestul Moldovei impune verificarea aserțiunilor privind motivația colonizărilor din sud-vestul Moldovei, posibilitatea unei componente mixte, musceleană și bârsană, în localitățile ale căror graiuri fac obiectul de studiu al lucrării de față și a faptelor fonetice prezentate în 4.4 (când

este vorba de inovații regionale, în special transilvănene) ca efecte ale mișcărilor pendulatorii ale păstorilor din zona de la curbura Carpaților.

5.1. Teza lui Sever Pop privind reflectarea, în graiurile dacoromânești, a „vieții pastorale” (Pop 1966), verificată pe baza unui număr semnificativ de hărți din ALR I și ALR II (ale căror date și sugestii au fost verificate prin plusul de informații adus de atlasele regionale), oferă mărturii concludente privind:

1) extensia spre zone din sudul și estul Carpaților Meridionali (inclusiv al Munților Vrancei), în Câmpia Dunării, respectiv până în sudul Moldovei (dar astfel de fapte pot fi descoperite și în spațiul dintre Jijia și Prut) și al Basarabiei și, apoi, în Dobrogea, a unor trăsături tipice (cuvinte, fonetisme) ale graiurilor transilvănene, prezente în arealele extracarpatiche sub formă de arii insulare sau ca atestări punctuale;

2) extinderea corelativă, spre nordul și nord-vestul teritoriului dacoromânesc, a unor termeni specifici „subdialectului” muntenesc.

5.2. Analiza acestor urme lingvistice ale păstoritului transhumant conduce spre o serie de constatări generale și punctuale.

a) Difuzarea unor trăsături lingvistice transilvănene, prin mișcările periodice ale păstorilor din Carpații Meridionali, spre zonele de iernat din Bălțile Dunării, începând din Oltenia și până la vărsarea Prutului în fluviu, și spre cele din Dobrogea, este ilustrată de hărțile atlaselor lingvistice românești prin următoarea tipologie areală:

a¹) arii „binare”, cele /intra/ carpatice având corespondente în graiurile oltenești, muntenesti și moldovenești grupate astfel din punctul de vedere al zonei de origine:

– arii transilvănene cu reflexe în enclavele muntenesti din sud-vestul Moldovei (analiza circulației termenului *cioareci*, a formelor sincopate de participiu *văst*, *găst*, *slobost*, *vint* etc. și a formei verbale *mânc*);

– arii majoritare sau distinct transilvănene reprezentate de creații semantice pe teren românesc (*pui* ‘copileți’, /fasole/ *frecată* ‘/fasole/ bătută’, *mănător* ‘strungar’), fonetisme (*peată*) și prin termeni având la bază împrumuturi de origine maghiară (a *răvăși* ‘a număra oile’, a se *căni* ‘a se murdări’, a *chelăcăi* ‘a lătra’);

– arii originare transilvănene reconstituite (forma *ucig*, semantismul /femeie/ *groasă* ‘însărcinată’);

a²) arii sub formă de „coridor” între sud-estul Transilvaniei și Dobrogea, în care se înscriu (preponderent în graiuri din nord-estul Munteniei) fapte lingvistice de origine tot transilvăneană (fonetismul *băiecandru*, termenul *vădan*, cu pl. *vădani*).

b) Termenii specifici subdialectului muntenesc difuzați prin păstorit spre interiorul arcului carpatic se referă la această ocupație (*cioban*, *preducea* ‘semn în urechea oii’, *saia* ‘adăpost pentru oi în timpul iernii’, considerați împrumuturi din turcă, dar, probabil, de origine turcică mai veche, pecenego-cumană) sau la alte domenii ale culturii materiale rurale (împrumuturile din bulgară *cobiliță* și *sineală*, împrumutul turcesc *găitan*).

5.3. Astfel, punctele de vedere și interpretările avansate în introducerea lucrării și în §4, în special cele cu privire la paralelismul de forme dintre zona musceleană, respectiv dintre sudul Transilvaniei și aceea a enclavelor muntenești din sud-vestul Moldovei, au putut fi verificate prin analiza faptelor într-un cadru lingvistic mai larg.

6. Păstoritul cu transhumanță și istoria limbii

6.1. Încercând proiecția acestor fapte din perspectiva istoriei limbii, putem trage concluzia că, întrucât mișcările păstorești de pe teritoriul dacoromânesc sunt reflectate pe hărțile atlaselor lingvistice prin efecte de diferențiere, prin manifestări de specificitate regională, rezultate din extensia (în ambele sensuri amintite) a unor caracteristici zonale (uneori cu circulație destul de restrânsă), acest fapt pare să reprezinte un argument, având greutatea lui, împotriva considerațiilor lui Ov. Densusianu privind rolul „unificator”, pentru limba română, al migrațiilor pastorale (Densusianu 1968), dar ilustrează, parțial și cu fapte aparținând unei epoci nu prea îndepărtate, tezele școlii lingvistice clujene (Pușcariu, Petrovici) asupra rolului Transilvaniei de „vatră” a formării poporului și a limbii române. De fapt, aspectele puse în lumină de hărțile atlaselor lingvistice, de tipul celor prezentate anterior (conținând informații cu caracter de „actualitate” privind structura dialectală a limbii române), ilustrează pregnant numai *dinamica* difuzării unor cuvinte și forme și *probează* doar, în principiu, rolul mișcărilor demografice din zonă pentru apariția și distribuția varietăților teritoriale ale dacoromânei.

6.2. Dacă ne referim însă la o fază cu mult anterioară, aceea a formării limbii române, putem aprecia că relațiile dintre diferite areale locuite de autohtoni pe teritoriul dacoromânesc, condiționate și de păstorit, au asigurat sau au contribuit la menținerea unui idiom unitar (punct de vedere susținut și de Pușcariu). În alte etape, succesive, efecte ale unor diferențieri regionale reprezentând arhaisme sau evoluții particulare datorate izolării teritoriale, respectiv inovații explicabile prin contacte cu vorbitorii altor limbi, limitate de asemenea teritorial, au fost difuzate atât prin mișcările pendulatorii ale păstorilor, cât și prin „colonizări” (de regulă spre exteriorul Carpaților), în afara zonelor de origine (sau de păstrare) ale fenomenelor în discuție. Demn de semnalat, din această perspectivă, este faptul că unele dintre aceste inovații (în special împrumuturile) pot fi chiar datate prin realități istorico-demografice și de domeniul culturii materiale.

6.3. Astfel, ariile lingvistice puse în evidență de mișcările de populații de diferite tipuri, printre care și păstoritul cu transhumanță, nu contrazic, principial, afirmațiile privitoare la mai „marea omogenitate” a dacoromânei (în comparație cu alte limbi romanice), ci reflectă *strătații* explicabile prin cauze diverse: păstrarea, doar în anumite zone, a unor cuvinte și fonetisme (forme) vechi, apariția

unor inovații lexicale ori semantice regionale (unele ca efecte ale variabilei geografico-profesionale) și a unor împrumuturi zonale prin contactele cu vorbitorii altor limbi.

6.4. Dinamica spațială, cu proiecții în diacronie, a fenomenelor lingvistice, ilustrată de comparația dintre aspectul fonetic al graiurilor muscelene originare și al celor din enclavele muntenești (-bârsane) din sud-vestul Moldovei contribuie, în ceea ce privește structura dialectală a dacoromânei, la cunoașterea aportului „graiurilor imigrate” (formula îi aparține lui G. Ivănescu) pentru configurarea ariilor ce se prezintă astăzi sub formă de „mozaic” lingvistic.

7. Concluzii

Ca proiecție generală și de strictă actualitate, precizăm că am reluat tema „enclavelor muntenești” din sud-vestul Moldovei dat fiind interesul în sine al investigației respective, dar și întrucât, pentru cercetări actuale de profil, este necesar să fie cunoscută semnificația ariilor distonante din arealul sud-vestic al acestei provincii trasate pe hărțile interpretative, de tip analitic și sintetic, ce completează hărțile lingvistice din cele patru volume ale NALR. *Mold.–Bucov.* (I–IV, dintre care la ultimele două am colaborat), ca și din grupajele lexicale aparte din textele-sinteză reprezentând răspunsuri publicate sub formă de „material necartografiat” din volumele respective.

Evident, aceeași observație se impune și în ceea ce privește configurația ariilor de pe hărțile și din tablourile fonetice, morfologice și lexicale din volumele *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. I–II (2005, 2012), pentru redactarea cărora dialectologii ieșeni au pus la dispoziție rezultate ale investigațiilor proprii din cadrul proiectului NALR. *Mold.–Bucov.*

BIBLIOGRAFIE

I. Exegeze

- Cazacu 1963 = B. Cazacu, *Despre dinamica limitelor dialectale*, în „Fonetică și dialectologie”, V, p. 27–40.
- Conea 1993 = Ion Conea, *Vrancea. Geografie istorică, toponimie și terminologie geografică*, București, Editura Academiei Române.
- Constantinescu-Mircești 1976 = C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească*, București, Editura Academiei.
- Densusianu 1968 = Ov. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice. Însemnătatea lui lingvistică și etnografică*, în vol. *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, vol. I. *Lingvistică*, București, Editura pentru Literatură, p. 185–213.
- Diaconu 1930 = I. Diaconu, *Ținutul Vrancei. Etnografie. Folklor. Dialectologie*, București, Editura Socec & Co.
- Diaconu 1969–1989 = I. Diaconu, *Ținutul Vrancei. Etnografie. Folklor. Dialectologie*, vol. I–II, București, Editura pentru Literatură, 1969; vol. III–IV (cu adaosul de subtitlu) *Miorița*, București, Editura Minerva, 1989.

- Dumistrăcel 1980 = Stelian Dumistrăcel, *Un factor demografic cu urmări în limbă: transhumanța*, în vol. *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 52–58.
- Dumistrăcel et al. 1997 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Birleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române.
- Dumistrăcel, Hreapcă 2007 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, „Nomadismul” românilor: ariile binare și de tip „coridor” de pe hărțile atlaselor lingvistice românești, în vol. *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, p. 145–165.
- Dunăre 1972 = N. Dunăre, *Forme de viață pastorală*, în vol. *Țara Bârsei*, I, București, Editura Academiei, p. 157–244.
- Ghiculete 1969 = Galina Ghiculete, *Fonetica graiurilor moldovenești de nord în comparație cu fonetica graiurilor moldovenești de sud*, în „Fonetica și dialectologie”, VI, p. 97–105.
- Hreapcă 1975 = Doina Hreapcă, *Anchetele pentru culegerea textelor dialectale. Aspecte metodologice*, în „Limba română”, XXIV, nr. 2, p. 137–144.
- Hreapcă 1976 = Doina Hreapcă, *Derivate cu sufixul -aș(ă) în graiurile din sudul Moldovei*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXV, p. 121–132.
- Hreapcă 1983–1984 = Doina Hreapcă, *Sonorizarea fricativelor și ocluzivelor surde (s, ș, f; c, t, p) urmate de sonanta nazală n, o tendință activă în graiurile dacoromâne*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIX, Seria A. Lingvistică, p. 175–215.
- Hreapcă 2002–2003 = Doina Hreapcă, *Statutul lingvistic al sudului Moldovei. Ipoteza unui vechi „dialect carpatic de sud-est”*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XLII–XLIII, p. 87–102.
- Iordan 1968 = Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în vol. *Scrieri alese*, București, Editura Academiei, p. 230–247.
- Iorga 1905 = N. Iorga, *Brașovul și românii. Scrisori și lămuriri*, București, Socec.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Lăzărescu 1975 = Paul Lăzărescu, *Arii lexicale în nord-estul Munteniei*, în „Fonetica și dialectologie”, IX, p. 121–141.
- Mehedinți 1946 = Simion Mehedinti, *Premise și concluzii la Terra. Amintiri și mărturisiri*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- Meteș 1977 = Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII – XX*, ediția a doua, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Petrișor 1962 = Marin Petrișor, *Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-vestul Olteniei*, în „Limba română”, XI, 1, p. 87–94.
- Petrovici, Stan 1958 = Emil Petrovici, I. Stan, *Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, în „Cercetări de lingvistică”, III, p. 119–134.
- Popp 1933 = Mara N. Popp, *Contribuțiuni la viața pastorală din Argeș și Muscel*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LII, p. 229–279.
- Răuțescu 1937 = Ioan Răuțescu, *Dragoslavele, Câmpulug-Muscel*, Tipografia și Librăria Gh. N. Vlădescu.
- Rusu = Grigore Rusu, *Graiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrâncean în cadrul dacoromânei*, în „Cercetări de lingvistică”, VI, nr. 1, p. 83–95.
- Veress 1927 = Dr. Andrei Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*, București, Editura Cultura Națională.

II. Surse

- [ALRR. Mt.-Db.] *TEXTE = Texte dialectale Muntenia*, vol. I, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, București, Editura Academiei, 1973.
- ALRR. Mt.-Db. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Sarmandu, Magdalena Vulpe, vol. I–II, București, Editura Academiei Române, 1996.

- ALRR. *Trans.* = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, vol. I, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Candrea *et al.* 1906 = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th.D. Speranția, *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, București, Socec & Co.
- NALR. *Mold.–Bucov.* DATE = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, volum introductiv, *Date despre localități și informatori*, București, Editura Academiei, 1987.
- NALR. *Mold.–Bucov.* I = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, vol. I, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987.
- NALR. *Mold.–Bucov.* II = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. II, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei Române, 1997.
- NALR. *Mold.–Bucov.* TEXTE = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, vol. I, partea a 2-a, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1995.
- Sava 1929 = Aurel A. Sava, *Documente putnene, I. Vrancea. Odobești – Câmpuri*, Focșani, Tipografia Cartea Putnei.
- Weigand 1902a = *Dialekte der Grossen Walachei*, von Gustav Weigand, în „Achter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, p. 234–313.
- Weigand 1902b = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudsha*, în „Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, p. 138–223.

**THE RATIONALE FOR A DIALECTAL STUDY:
SOVEJA, CAȘIN, BORȘANI-COȘOFĂNEȘTI – WALLACHIAN
SPEECH ENCLAVES IN SOUTH-WESTERN MOLDOVA**

ABSTRACT

A succinct presentation of the findings obtained by the author in her doctoral research dissertation, *Enclave lingvistice muntenesti în sudul Moldovei* [Wallachian linguistic enclaves in Southern Moldova], that focuses on the following aspects:

1. From the early 17th century to the 19th century, transiting the Southern part of Transylvania (Țara Bârsei, the Brețcu area), shepherds from the Muscel region of Wallachia (Rucăr, Dragoslavele) settled in the highlands of South-Western Moldova (Vrancea and the South of Bacău County). Since then, the colonists' speech has preserved a series of linguistic traits that reflect: [a] their area of origin; [b] their passage through and stop-overs in Transylvania; [c] their contacts with the speakers of the Moldavian subdialect, in whose geopolitical space they used to live and practice “transhumance” shepherding, with its “pendulum-like” movement.

2. Given all these facts, our study rejects the idea that the abovementioned traits are the result of the colonists' settlement in an area of dialectal “transition” or of their speaking “mixed dialects”. Using the findings of Weigand's dialectal surveys (1902) and the maps shown in the Romanian national (1929–1938 surveys) and regional linguistic atlases (the atlases of Wallachia, Transylvania, and Moldova; surveys from the project of the *New Romanian Linguistic Atlas*), our analysis takes into account the relevance of linguistic facts.

3. In order to define the subdialects of these Wallachian linguistic enclaves, taking into account a diachronic criterion, i.e. the existence of an old South-Eastern Carpathian dialect, the features pertaining to this linguistic reality (present even today in some varieties from the neighbouring areas of Transylvania, Wallachia, and Moldova) are seen as “irrelevant”. On the other hand, typically